

LA TRANSMISSIÓ MANUSCRITA DE REMEIS POPULARS A TRAVÉS DEL RECEPTARI DE SALVI ROMAGUERA (1799-1883), MASOVER DE SERRA DE DARÓ

JORDI CURBET HEREU

INTRODUCCIÓ

Els remeis casolans han tingut una difusió universal. Han estat, a pagès, un mètode ancestral per solventar contratemps de tota mena, des d'una simple taca al vestit fins a les malalties més temudes. Aquestes fórmules van circular oralment, de boca a orella, o a través de l'escriptura, mitjançant còpies d'altres còpies i eventuais aportacions personals que enriquien i perfeccionaven les receptes precedents. A la Catalunya dels masos, fa relativament pocs decennis, no hi devia haver família que no conegués aquests remeis, avui per nosaltres gairebé esotèrics però antigament d'un ús pràctic inqüestionable.

Vinculada a la medicina popular, la figura del curandero, una espècie de sacerdot profà a qui s'atribuïen poders curatius, va adquirir un relleu gairebé místic, fins al punt que se'l sol·licitava abans que el metge o el capellà, atesa la seva experiència en el funcionament del cos humà i animal. La medicina convencional, especialment en medis rurals, no va arrabassar terreny ni credibilitat a aquests artistes de la sanació que sovint a banda de l'activitat al camp, exercien de curanderos quan se'n reclamava els serveis. En indrets aïllats o poc habitats aquesta tasca quedava adjudicada a les persones o veïns d'edat ja avançada, amb coneixements per tractar malalties i capaços d'afrontar qualsevol urgència que perturbés el normal desenvolupament de la vida quotidiana. Altres cops s'havia de recórrer als apotecaris o farmacèutics. Joan Llinàs, de Riudarenes, escriu el 1832 a l'apotecari gironí Rosés per una emergència mèdica que afectava la dona

del remitent¹: «Molt senyor y amich Rosés: esta és per dir-li que me encontro a tenir la dona mala de mal de mare y sensa febra y abén-la binguda a beura ma germana del Castell de Viloví me à dit que vostè tenia o componia uns pagadets per parteras o per aquex mal que promte las curaba. Espero de sa bondat ne compondrà un y lo entregará al dador Postillo de las Mallorquinas que me lo farà a mans y en poder den bení jo cadarem correns [...]»

Durant el segle XIX, la difusió i avenços de la medicina dita convencional des de les grans ciutats va reduir extraordinàriament el camp d'acció de les pràctiques sanatòries casolanes, que aviat van quedar limitades als petits problemes del dia a dia. La burgesia ciutadana, en altre temps també usuària de la medicina popular, va acusar curanderos i *bruixotes* d'intrusisme professional. Vegeu, si no, la burla despietada que se'n fa en l'obra teatral de Serafí Pitarra *El boig de les campanilles*, datada del 1865. Un dels personatges parla d'un home afectat per una malaltia estranya que recorre, després de diversos diagnòstics desbaratats dels metges, a la *sonàmbula*, una curandera (que pretesament cura i endevina en estat de somnolència) perquè posi fi al mal. I, vaja, a fe que hi posa fi: el malalt mor havent seguit els consells de la dona: *Després d'haver-li dit què era / com ja ho he dit, el seu mal, / ella, pensant-hi una mica / li va dir: -Ha d'agafar / una cadira mitjana, / serra una cama de baix, / la fa bullir, d'aquella aigua / una xicra cada quart, / i al cap d'un mesot de fer-ho / ja es troba fresc, ferm i sa*. La prescripció, en tot cas, no difereix gaire d'aquesta altra que trobem en un receptari de cap al 1830, ideal per guarir tot dolor de ventre només prenent *aigua bullida ab fusta de frexe, y curarà*.

Les pràctiques de sanació devien també moure certes quantitats de diner, sigui pels ingredients o medicament que calia comprar als adroguers, o bé per les tarifes que cobraven els curanderos de més renom. El mateix autor del 1830 confessa: *ab aqueix remey he guanyat molts diners y devia ser escrit ab lletres de or*, però en altres indrets devia també funcionar l'intercanvi de favors o el pagament en espècie.

¹ Fons patrimonial Rosés. Arxiu Històric de Girona.

ELS RECEPTARIS

El llibre en què es col·leccionen les receptes s'anomena receptari. Els receptaris avui formen, entre els «documents d'interès familiar, no estrictament relacionats amb el patrimoni», una tipologia ben definida dins dels fons patrimonials dipositats als arxius del país². Una de les obres de referència eren els *Remes* de Francesc Font, del 1766, integrats al corpus lexicogràfic aplegat pel filòleg i folklorista balear Marià Aguiló de 1915 a 1934, i que després va prendre forma de diccionari a cura de l'Institut d'Estudis Catalans³. Francesc Font va ser una autoritat de la matèria: és esmentat en un receptari manuscrit de pastisseria i adrogueria, de mà anònima i elaborat entre el 1826 i 1850, dipositat a l'Arxiu Comarcal de Figueres (ACF), i tot fa pensar que els seus remeis van tenir un ressò intercomarcal. La datació dels receptaris manuscrits és summament complicada bé perquè gairebé mai s'annotava la data d'elaboració o còpia, o precisament perquè moltes d'aquestes col·leccions s'anaven aplegant en períodes molt llargs, la qual cosa obliga a situar-les cronològicament a partir de dades indirectes o personals sobre l'autor.

MEDICINA POPULAR EMPORDANESA

En el seu conjunt, l'Alt i Baix Empordà van constituir un nucli important de transmissió de pràctiques curatives. En aquest estudi m'ocuparé, com és lògic, només de les fonts manuscrites i de l'aspecte social (les persones, la procedència, la llengua) d'aquesta medicina popular tan estesa en el territori. Donaré quatre pinzellades sobre els personatges més rellevants com a autors i recollidors de remeis populars, així com d'altres a qui s'atribuïa fama de sanadors. El mateix Salvi Romaguera deixa constància que en la roda de transmissió del saber curatiu tradicional hi intervenien particulars, metges (com Joan Barnich, de Sant Salvador de Breda), apotecaris (Don Alió, farmacèutic de l'Escala) i curanderos com en Get de Sant Feliu de Boada.

² GIFRE, P.; MATAS, J.; SOLER, S.: *Els arxius patrimonials*. Girona: CCG Edicions, 2002. Pàg. 96.

³ Els *Remes* no apareixen citats en el llistat provisional d'obres del diccionari.

JOAQUIM BAHÍ, GENOVER DE VILANANT I L'APOTECARI DE CORÇÀ

Pel que fa al territori empordanès, pròdig en producció i transmissió de remeis populars, cal citar una obreta impresa de força difusió des del 1845⁴ anomenada *Lo remediador, o sia, còpia de alguns remeys que usaba lo cèlebre senyor Vehí de la Pera que facilità al sr. Genover de Vilanant*, en la qual el responsable de l'edició del 1898 explica: «Esta colecció escullida de alguns remeis casers y manuals que usaba ab èxit felís lo celebradíssim curandero senyor Vehí pagès de la Pera, después que li regalà las següents receptas un sabi y molt acreditat metje natural de Suècia, passant al servey del exèrcit que combatia Portugal en lo últim sigle, y en agraiment del especial cuidado que tingué la casa de Vehí, mentres sufrí la grave malaltia que est facultatiu estranger passà allí, quals receptas, lo dalt expressat senyor Vehí, las deixà copiar al apotecari de Cursà.»

El popular curandero era, molt possiblement, Joaquim Bahí Puig, nascut a la Pera cap al 28 de març de 1728 i fill de Pere Bahí, pagès, i Marianna Puig, la línia paterna de la qual procedia de Vilalür. Que es tracti d'ell i no de Joaquim Bahí Cervera –un cosí del primer, nat disset anys més tard, el 1745– ho determinen diversos fets personals. En primera instància, perquè un testimoni de l'enllaç matrimonial de Bahí amb Narcisa Nouvilas (de Sant Quirze de Colera) era Francesc Geli, de Rupjà. El tal Geli consta en el registre de matrimonis com a doctor en medicina. La relació amb Rupjà li devia venir per raons familiars –Narcisa Roig, d'aquesta mateixa població, i Pere Bahí van ser padrins del cosí Joaquim– com tampoc no és descartable un acostament al món de la medicina a través de Francesc. Per força, Joaquim Bahí Puig havia de tenir una certa edat a les acaballes del segle XVIII si donem per verídiques les dades escrites a propòsit d'ell. Que un metge suec, acollit per Bahí i combatent en la guerra contra Portugal (devia ser la campanya contra França arran de la revolució de 1789), li va facilitar les receptes i que en el manuscrit dels Rosés hi figuri una observació atribuïda a Bahí sobre una passa de grip els anys 1794 i 1795 sostenen aquesta hipòtesi. Bahí va tenir nou fills, segons el llibre de baptismes de la Pera; onze segons la genealogia de Fernando Viader⁵. Al paper de pare se li va

⁴ Tal com consta en la informació bibliogràfica del Portal de Dades Lingüístiques - corpus textual de la llengua catalana de l'IEC, del qual forma part aquesta obra: <http://pdl.iec.es>.

⁵ GARCIA, R. i GIFRE, P.: *127 genealogies de Fernando Viader. La memòria familiar dels propietaris gironins*. Girona: CCG Edicions, 2004. Pàg. 238.

unir el d'avi ja que el 1776, amb 48 anys, va veure néixer la seva última filla, Teresa, i amb 51 va venir al món el seu nét Carles, primer descendent de Paulí, quart fill i hereu. No tenim notícies de la seva faceta de curandero, però sí que podem dir que va gaudir d'una vida prou llarga (va morir el 1807 als 79 anys) i que a les acaballes de la seva vida era considerat un hisendat, per tant propietari i posseïdor d'una fortuna que el feia merèixer distinció entre els seus convilatans. Mostra d'això és que la cerimònia d'enterrament és narrada fins al més mínim detall pel capellà de la vila en el llibre de defuncions: «Al 16 d'abril de 1807 morí de mort natural Joaquim Bahí, acendat, de la parròquia de St. Isidoro del castell de la Pera, de edat 80 anys poc més o menos y en son propi quarto y en sa malaltia rebé los santíssims sagraments de penitència, eucaristia y extremaunció, el cadàver del qual fonch enterrat enn sa pròpia sepultura de casa Bahí als disset de dit mes y any amb un ofici doble amb assistència de 7 sacerdots. Hi hagué absoluta, dalt la casa se li celebrà novena, y als 5 y 6 març del mateix any se li celebren los 4 oficis d'enterro i honorus amb assistència de 12 sacerdots de pronina, 8 religiosos y altres sacerdots donaren candelas com en les funerals dobles, 6 ciris de mitja lliura cadascun, en lo altres 4 atxes en lo fèretro com s'acostuma en la casa de Bahí, dinars sols en lo dia de les honras, un pa de 6 lliures y 3 lliures 3 quartos de propina a cadascun; se li ha fet la novena. Certifica Joseph Torró, sacristà.»

Sobre els Genover, únicament puc certificar que es tracta d'una nissaga de propietaris originària de Vilanant. Qui sap si Josep Genover i de Noguer, casat el 1772 amb Maria Teresa Geli, de Vilamacolum, i contemporani de Joaquim Bahí va ser qui va recollir personalment les receptes.

Efectivament, les receptes de Joaquim Bahí eren de tal solvència que trobem en el fons patrimonial dels Rosés⁶, apotecaris establerts a Girona des del 1776, una *Còpia de las remeys de que usaba lo senyor Joaquim Bahy de la Pera per fer las curas tant singulars de tota espècia que féu durant la sua vida, per ordre alfabètich com és de vèurer en lo següent yndex*. El quadern dels Rosés, segurament del primer terç del segle XIX, està format per un total de 301 receptes (per 119 en l'edició corregida i ampliada del 1898) numerades però sense cap correspondència lògica amb les del llibret. Els professionals com Miquel Rosés, com observem en un diari personal (aproxi-

⁶ Arxiu Històric de Girona, fons patrimonial Rosés, lligall 238.

madament 1842), es devien servir dels remeis de Joaquim Bahí, refiats de la seva eficàcia. Una recepta contra l'hemorroides és no gaire diferent de la de Bahí, ni en el fons ni en la forma:

Se prenen quatre capsas o piñas de la herva que sembla de seda y se fan bullir ab una casoleta petita (de las que se cou regularment un ou), qual s'i posa lo oli sufficient y luego que se veu que las tal piñas de seda són negras o rustidas se trau del foch, se cola, y se tira lo oli ab una ampolla per untar-se'n la part quant siga necessari. És remey molt bo. (Miquel Rosés)

Pendrás una porció de fullas orelas de os, las farás bullir ab oli comú fins que las ditas fullas tornian com si fosen carbons y posant després lo dit oli en una ampolla, ne untarás lo cés al pacient ab una ploma posant-hi un drapet fi: est remey es lo més segur. (Lo remediador)

Els remeis de Bahí van tenir una difusió molt àmplia, abraçant bona part dels Països Catalans, com ho demostra la publicació del *Receptari que usaba lo célebre pagés senyor Vehí, de la Péra, que deixá copiarlas al senyor apotecari de Cursá, cerca la Bisbal* en edicions posteriors de l'obra *Fisonomia, varios secretos de la naturaleza*, del valencià Jeroni Cortès, el 1741. Aquesta obra va tenir nombroses edicions i adaptacions, una de les quals podria ser el *Llibre Nou que conté vârios secrets de naturaleza útils e importants tret dels millors autors coneguts fins ara, y a més anyadits alguns jochs de mans, y diferents remeis útils*, de cap al 1830. Després d'un títol inacabable es precisa: *Traduït del castellà al català per major intel·ligència dels que no entenen la llengua castellana*. Es tracta pràcticament d'un opuscle de només setze pàgines i format 15x10,5 cm.

La finalitat última d'aquests coneixements era, doncs, ser divulgats en cadena tot citant-ne l'autoria (sempre d'una autoritat contrastada en la matèria) o bé la procedència (com més llunyana i exòtica millor). Una extraordinària difusió, escrita i oral, de remeis casolans consolidaven un mercat de dimensions insospitades. *Lo remediador* pertanyia a la línia d'altres receptaris en circulació, com el que va passar per les mans del masover Salvi Romaguera, la qual cosa prova les nombroses coincidències d'algunes de les fórmules. Els canals de transmissió eren variats però les fonts textuals o manuscrites, amb un arbre genealògic complex, no devien tenir menys rellevància que les orals, a diferència del que s'ha considerat. Observem, a tall d'exemple, les variacions de dos remeis no gaire distan-

ciats cronològicament l'un de l'altre. En primer lloc tenim la recepta de Romaguera i després la que apareix a l'obra impresa:

20. Remei per curar llagas malignas y altres de diferens. Se prenen las següens cosas a saber: una lliura de miniorange en casa dels adroers o apotecaris, sis unsas de cerusa primera qualitat en casa dels apotecaris, una lliura sabó de roca del milló, una quarta de oli verge. Tot lo que se ha dit se posa dins de una olla de terra que ditas cosas no aríbian sinó fins a mitjan olla, y dita olla sia nova que no si aja cuit res. Tot lo sobredit se fa fondre a foc lento fin que està fos que comensa a bullir.

3. Altre per llaga maligne, sia jove, vella o suau, tumors y altres mals. Pendrás una quarta de oli, igualment aguardent, ho posaràs a bullir, ab foch lento, y habent un poch bullit, s'hi tirarà una lliura de sabó de roca, una candela de seu, fet bocins, se traurà la pell de una caña y se'n rescarà un punyat ab un vidre o ganibet, ben polvorisat s'hi mesclarà, y en estar lo sabó dissolt s'hi tirarà mitja lliura de mini, mitja de cera nova fet bocins, remenant-ho fins tórnia negrench, tirant-hi mitja lliura de polvos alum cremat, ho trauràs del foch, remenant-ho afins sia fret.

Els ingredients bàsics són exactament els mateixos. Varien les mesures i algun detall complementari, però l'ordre dels factors no havia d'alterar el producte final. No és del tot clara la procedència originària de les receptes –alguns estudiosos esmenten la influència del metge francès Pierre Pomet (segle XVIII), l'obra del qual hauria estat traduïda i difosa a Catalunya com en tants altres països– però el que és evident és que, a diferència de les obres literàries i religioses, la literatura mèdica popular es reconstruïa i reformulava a partir de les aportacions de copistes i experimentadors dels seus efectes. La presència d'uns o altres ingredients naturals podia variar molt segons el lloc (si l'aigua era d'un riu o altre, si a l'indret hi havia abundància d'una flora determinada...) i per tant la personalització de la recepta era obligada. D'altra banda, el camp d'acció d'una fórmula determinada podia ser ben divers, i s'aplicava a mals força diferents. En previsió d'eventuals fiascos no hi faltaven aquells que es curaven en salut i endossaven la culpa a altri. L'exemple més explícit el tenim al final d'aquest remei contra “ruptura”, que prové del fons patrimonial de can Masoller, a l'Arxiu Històric Comarcal de Santa Coloma de Farners:

Se deritirà tot ab parol ab foch lento; y derritit q(u)e / sie se apartarà del foch y se continue a remanar / fins q(ue) sie ~~fret~~ mitj fret. Ajusti en est de mitj fret / de polvos de llàgrima de mastech de sanch de dragó / de bolo armini de polvos de bistorta y de agallas / @ 3 u(nses) de polvos coral y àmbar groch @ 3 u(nses) H / de nou moscada pulverisada 3 ü ves-o remanant / y mesclant continuant sempre lo remanar / fins q(ue) sie fret. Tots los polvos han de estar / amanits antes de comensar de fer fòndrer los / unguents y de no fer-se aixís no produhirà / lo efecte q(u)e deu (experto credere) y no faré / anar segona vegada a la sua B^a per est / remey que no fal[]a sinó per culpa del Ap(oteca)ri.

EL LLIBRE DE MOLS REMEIS APROBATS

Salvi Romaguera i Aliu (1799-1883), masover del mas Suñer de Serra de Daró, al Baix Empordà, va formar part del circuit empordanès de transmissió manuscrita de remeis, si res més no en qualitat de copista i difusor. Les seves receptes es troben en un quadern juntament amb comptes, apunts diversos, exercicis d'aritmètica, etc. Romaguera, hereu de cinc germans, va ser un home consagrat a les seves obligacions i a l'altri: treballador, meticulós i devot, com demostren al seu quadern els registres de jornalers, normes de pagament de delmes al municipi i als veïns, collites, obres... tot allò que impliqués entrada o sortida de diner. Ben bé una petita enciclopèdia de saviesa popular, la seva llibreta es conserva al dipòsit d'arxius parroquials de l'Arxiu Diocesà de Girona. Al llibre no hi ha cap referència explícita a l'època en què va anotar els remeis, però sí petits indicis (distribució desigual en el llibre, citació de dates, etc.) que fan suposar que Salvi les devia recollir al llarg de la seva vida. Els remeis conviuen, com ja he dit, amb registres de comptabilitat (pagaments a jornalers, misses...), notes memorialis que són datades essencialment en l'època (de 1820 fins a 1837) corresponent a la joventut del masover. Malgrat això, en un dels remeis fa referència a un cas de malaltia que ell havia contret entre els "16 o 20 anys". Aquest desfasament temporal és un indicatiu lògic que devia escriure'ls en una edat ja avançada, més propera, segurament, a la segona meitat de segle que no pas a la primera. S'ha de destacar que sobretot cap al final del llibre es detecten grafies diferents a la del Salvi-autor, malgrat que els canvis ortogràfics i lingüístics són gairebé

imperceptibles. Hi ha clars indicis, consistents en la sorprenent absència d'esmenes dins del quadern (sovintegen les taques, causades per una escriptura de traç poc acurat), així com la similitud amb altres textos d'origen divers, que fan pensar que els textos són en realitat còpies d'originals o d'altres còpies que el propietari posseïa o bé a les quals havia tingut accés.

LA LLENGUA

És digne d'estudi el camp lèxic dels receptaris, especialment pel que fa a les denominacions populars de les malalties, el nom de les quals ens ha pervingut avui amb el corresponent terme científic. El glossari de noms que apareixen en els remeis és una eina lexicogràfica que ens informa dels noms de l'anatomia humana i animal en les seves formes tradicionals.

Hi ha la consciència de varietat de denominacions de les malalties, i els textos havien de donar la màxima informació atès el seu contingut eminentment pràctic. Per aquest motiu són constants les parelles de mots: en algunes es combina el nom tècnic i el popular (*cataplasme o pegat*), en altres s'hi afegeix el científic (*herba calamens o remenderola*), altres vegades es tracta de variants (*carbons o carbunclos*) o simplement geosinònims (*rabi o ràbia, cés o cul*). Observem també aquest ús en el *Llibre Nou de vàrios secrets: cursos o corrensas, barrugas o llúpias, almorranas o morenas, inflamació o tabardillo, gota coral o mal de Sant Pau*.

CRITERIS DE TRANSCRIPCIÓ

L'objectiu primordial de l'edició és que el text conciliï la fidelitat a l'original i la normalització pròpia d'una edició filològica. Sempre tenint en compte aquest principi, he respectat al màxim la grafia –i fins tot els errors, especialment importants– de l'autor i només he intervingut en aquells casos en què era estrictament necessari i en tot moment he procurat, fent servir l'argot policial, no esborrar les pistes del sospitós. Aquests criteris utilitzats responen solament als problemes a què m'he hagut d'enfrontar en el text d'aquest manuscrit, i per tant esperen ser completats i millorats amb aportacions d'altres edicions posteriors:

- La grafia es respecta al màxim i no s'afegeixen lletres ni se'n treuen.
- Supressió de la dièresi en la conjunció *ÿ*, molt usada en l'època i en el nostre text. Tanmateix es mantenen les grafies *ch* final, *y*, *ñ*.

- Desenvolupament de les abreviatures. Com que les que apareixen en el text són bàsicament *de*, *que* i *etc.* les he desenvolupat directament, sense subratllar, per tal d'evitar al màxim afegir signes en l'edició. Les abreviatures diferents les he subratllat i les que no he pogut aclarir les he mantingut tal com estaven.
- Accentuació segons la normativa actual de la grafia antiga. En les correspondències de forma mantinc l'accent normatiu (*però*, *composició*, *també*), però no sempre és així. N'hi ha moltes no normatives que requereixen accent, i en els casos de *e/o* he vacil·lat entre un timbre obert o tancat (*cóurer/còurer*, *quédia/quèdia*). Atès que la distribució d'aquests fonemes en el vocalisme tònic del català septentrional de transició (àrea a la qual pertany aquest text) difereix respecte del central, he optat per aplicar un criteri fonològic en aquelles vocals que s'han d'accentuar de cap i de nou. Així, accentuaré només tancades les *o* (sobretot són infinitius de la segona conjugació amb *-r* final i subjuntius amb *-ia*): *cóurer*, *tóquia*, i el que correspondria a la pronúncia d'*e* actualment en la forma verbal corresponent: *vèguia*, *béssia*, *pèndrer*.
- Accentuació diacrítica de la 3a persona del present del verb "haver". En el cas del verb auxiliar *ser*, he accentuat normativament la tercera persona del singular (*és*), d'aparició freqüent, tot i que possiblement hi correspongués un timbre obert. L'infinitiu (*esser*), en canvi, he optat per conservar-lo desaccentuat, perquè podria ser indicatiu d'una pronúncia determinada, aguda, diferent de la normativa. Davant del dubte, doncs, he respectat la forma que apareix en el manuscrit, sense modificar-la.
- Puntuació segons la normativa fabriana (Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans).
- Separació dels mots segons l'ús actual. Adaptem els apòstrofs i els guionets allà on pertocarien segons la normativa.
- En casos que les unitats textuais són molt diferenciades i podrien dificultar considerablement la lectura o portar a confusió he introduït punt i seguit, quan en l'original no hi ha cap signe o bé simplement una coma per separar.
- Regularització de majúscules i minúscules segons l'ús actual.
- Inclosió entre claus *{}* d'aquells elements il·legibles parcialment (en aquest cas reconstruïm a dins el fragment) o completament (el deixem en blanc). Si hi ha un fragment esmenat amb ratlla ho marcarem amb una

~~ratlla~~ sobre el text. Entre claudàtors [] incloc els elements que incorporo amb intenció de reconstruir el text. Entre parèntesis angulars <> poso els elements considerats sobers o repetits, que podrien entorpir la lectura. Els afegitons interlineats no crec necessari marcar-los en el cas que encaixin sense alteracions semàntiques en el fragment original.

- He indicat amb doble barra (//) els canvis de pàgina i he numerat els remeis, que en gairebé tots els casos estan separats en paràgrafs en l'original. Les pàgines del quadern no estan numerades, i el subíndex afegit a la doble barra simplement és orientatiu del nombre de pàgines que ocupa el text. Cal dir que he considerat prescindible marcar els canvis de línia perquè en general no condicionen la redacció ni són filològicament productius, perquè els remeis són en general breus i amb el sistema emprat ja s'agilita la col·locació amb el manuscrit original. En definitiva penso que dóna fluïdesa a la lectura, un aspecte que s'hauria de valorar en qualsevol tipus d'edició.
- Faig seguir d'un asterisc (*) aquells mots que aclareixo en un glossari al final del text.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, A. i MOLL F.B.: *Diccionari català-valencià-balear*. 10 vols. Mallorca: Moll, 1962.
- ANÒNIM: *Lo remediador, o sia, còpia de alguns remeys que usaba lo cèlebre senyor Vehí de la Pera que facilità al sr. Genover de Vilanant*. Barcelona: Llibreria La Azucena, 1898.
- COROMINES, J.: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial, 1991.
- GIFRE, P.; MATAS, J. i SOLER, S.: *Els arxius patrimonials*. Girona: CCG Edicions, 2002.
- MOLL, M.: *Medicina popular menorquina (segles XVI-XXI)*. Palma: Edicions Documenta Balear, 2003.
- RIPOLL, LL.: *Herbes i remeis casolans*. Barcelona: Editorial HMB, 1985.
- TORRAS, M., FONT, D. i GONZÁLEZ, M.: *Les receptes d'un confiter de Manresa del segle XIX*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1994.
- TORRES, X.: *Els llibres de família de pagès. Memòries de pagès, memòries de mas (segles XVI-XVIII)*. Girona: CCG Edicions, 2000.

De la colla puerca. De dita aigua y gargaris tanta solina. Per humors picats
 que puchgan tot lo cos; diu lo Metzge que oprenit est remai qual es lo
 tra 1171. que ne tema mes. E lo o. que preuicia a tot parts. Esta ai-
 gua y tot usaren. Per inflamacio o febra maligna (segons la enfa-
 medat es bona uita esta aigua ab bonijas y ueruena). Per los tines es-
 ta aigua es a proposit, pero no la tenen. E pendres mol fadu dins un pe-
 taterita y se be. E pendres mol temps y solina. Per los esquinacs
 la melia y tot humor cras y bitros; Per los etics y humors curas mol.
 Per los hitropics y humors. E aigua y fustacio.
 De esta aigua dita conpota com se ha dit diu lo Metzge que la
 conpota que qual es tot malal. E dits malis que en prenga a tot
 parts, ja ab la paxalata al matija ab lo vidinen y sopan, ja quan tin-
 ga set, tot no prenga. Et en res ab llet, no tinga temor que sempre
 hi fura be.
 Remei per curar un mal que es dins moxenas que sustan al-
 cel o uit. Se be el conpota a casa. E un Popolcaru quatre quartos
 E unguent. E roca, despues se fa cremas un tros. E suau y la cen-
 tra ben fina se barreja ab dit unguent dins una picada y ab-
 estunguen barrejat se untra la part que son ditas moxenas tres
 vegadas al dia fins que esta curat. Est remei es approbat.
 Remei per curar un mal que se diu carotillo y mal de cano
 y altres malis. Se prenenen tot següent casat; mitge dot-
 zana. E taronjas ayes maduras sense elles secas; un bon pu-
 nat de cogonbras amares; un gzapadat de donzell fillas y
 brot; un gapat de la pell de carret de tamaru esalada a prima
 de sobre y un gapat de sal pitada; tot lo dit se posa a coureu
 ab mitge quart de liti bo y tot ben espulat, y se fa coureu fins q-
 dia ben partit, despues se posa dit oli tot sense las ditas co-
 cas coureu empolla. E dora y es quau se tinga el mal de ypa

Detall d'una pàgina del manuscrit de Romaguera.

L'EDICIÓ

NOTA DE ALGUNS REMEYS BONS PER CURAR

1. Per sanchs fluxos*. Se pren un puñat o lo que se necessítia de gix blanc fi, y s'i tira lo binagre bo que se necessítia per desmarxar* dit guix a fi de gornir un cataplasme o pegat, y dit cataplasme o pegat se posa a sobre de allí ahont se sent o coneix rejar la sanch. Per exemple, si és per lo nas se posa a sobre al fron de pols a pols; si és per las pars se posa a sobre als ruñons, si és per la boca que binga de la frexura* o cor, se posa a sobre del pit o costat allí mateix hahont se sent rejar la sanch.
2. Altre per lo mateix assumpto. Se pren un puñat de guix picat fi, polvos de rosas secas, sis robells de ou durs (a saber estos sis ous primer se pósan a coure al caliu fins que de sobre la clara són cremats, y estos són los robells de ous durs), sutge en polbos, polbos de escloba de taronja agra. Tot junt picat y barrejat se fa cóurer ab vi bo negra, y después se compon un cataplasma o pegat, y se aplica com en lo remey antecedent. Estos remeys han fet vârios afectes.
3. Medi per adovar pells de ovelas, xais, etc. Se compra alum, que és com sal, als adroers o apotecaris; primer se renta la pell ab aigua clara ben neta; después de esser neta se esprem bé per fer surtir la aigua de la llana. Después en una plana y neta se estén bé ben estirada que no tinga arrugas de la llana en sota y luego de esser estesa molla se prenen per cada pell tres o quatre unzas de dit alum ab altre tanta sal tot ben picat y barrejat y se tira per tota dita pell molla ben salat de la part que no és la llana. Después se plega dita pell que siga de la part de dintre lo salat y después se dexa estar plegada en un puesto net que no se embrútia tres dias y nits, y passats estos dias se desplega ben estirada clabada tot l'intorn ab puntas en una porta o paret fen-lo axugar a la ombra. Después de esser axut se trau de allí, y ben bregada ab las mans, y se pentina de la llana ab la puas grosas de una pin{t}a y està fet.
4. Remei per curar cremat o escaldat. Se prenen naps, se netèjan y se capúlan* ben manuts trossos, después se pósan a cóurer ab oli y si se tingués seu de crastat* milló, y quan són ben cuits s'i posa cera nova y se fa fón-drer tot barrejat rem[en]ant-o bé que sia com un unguent, y se unta la part cremada o escaldada fins que és curat. //1
5. Nota de alguns remeis aprobats. Primo per curar una persona itròpia* de aigua. Se fa cremar ginebró sens altre lleña sinó la de ginebrons.

- Después la cendra dels ginebrons se'n pòsan tres unsas en una empolla barrejada ab un porró de bi blanch bo. Después posar de dit vi blanch en un porró o bacadell*, y al malalt que vegui de aquell vi blanch tan com búlguia, y en acabat aquell porró, tórnia fer lo mateix fins que sia curat, y esprimentarà la eficàsia del remei.
6. Altre per un que patex mal de San Pau*. Prendrà una porció de sanch de gos jove o un cadell, la frajirà a la payella y después que se la méngia, y después per tot un añ al vespre ans de anar al llit pendrà un plat de aigua feta de fullas de taronjé y de llimoner.
 7. Altre per una persona que se crémia. Se sangra un gos, y ab aquella sanch untar-se tota la part que se ha cremat <y esp> dos o tres vegadas ab aquell sanch y esprimentarà lo remei.
 8. Altre per lo matex de cremat. Se pren una clara de //2 ou y s'i posa altre tant de oli y se dexata* ben remanat fin que és com grex. Después untar-se la part cremada y posar-hi un drap supat de dita clara y oli, y esperimentarà lo afecte.
 9. Altre per qui sia itropi* o inflat de vent. Fer aigua de lo que se seguex. Se pren una porció de la herba calamens o remenderola, o menta de riera, que té una fortó bastanta, y s'i posa un gra de all bell, y se fa bullir ab aigua ben cuita. Después se'n pren un plat petit al matí endejú y altre al vespre ans de anar al llit habén sopat antes de jorn que hi àjia unas tres horas después de haber sopat, y axò per lo espaí de divuit dias seguits y si convé més, y cada vespre se té de donar una bantosa al costat esquerra a sota las costellas y se va apartan un dia ab un puesto y altre dia ab un altre canbiant-o perquè no se fàcia mal.
 10. Altre per una persona que aja tingut un espant y tinga afogament o dolor al cor per causa de la sanch glassada. Se pren una barreta de ferro dit cer⁷ y se fa tornar ben bermella al foc. Después se té previngut un plat de aigua y una tros de sofrà de canó y dit tros de sofrà de canó se ba fregan ab la //3 barreta de cer vermella de foc a sobra lo plat de aigua, y aquellas gotas del sofrà que cauhen sobra la aigua com sera se'n fan unas píndolas y se prenen ditas píndolas de est modo. Se fa aigua de flor de tarongé o bé de la herba tarongina, y al matí endejú y al vespre ans de anar a descansar cada vegada se'n pòsan dos píndolas

⁷ Acer.

- en una cullera ab dita aigua y se prenen, y al di<t> nar mitg bas de dita aigua.
11. Altre per dolor de cap. Se pren una llesqueta de pa de blat y se fa torrar ben torrada. Después se pren una grasoleta* y s'i posa un poch de vinagre y se posa ab un poch de foc y se fa estubar a poc a poc. Después se gira de costat, después quant se va estubant se ensalsa* ab sal picada ben fina. Después se posa ben calenteta a sobra al fron de pols a pols, y lligada al cap que tinga un drap sobra.
 12. Altre per dicipel·las* y fer fóndrer tumors. Se pren un poch de farina de forment ab una clara de ou y un rag de vinagre com més fort milló. Después se desmarxa ben remanat tot plegat que sia com pastetas. Después se estenen sobra un drap y se posa aquell pegat sobra al mal, y si convé anar-lo modan que dóna señal si torna fer mal quant lo pegat és sec se torna mudar fins que està curat. //4
 13. Altre per imflamació de ulls. Pèndrer fullas de sabuqué tendras y posadas sobra dels ulls que n'i àgia quatre o sinch la una sobre la altre per donar més sustància y después ana{r}-las mudan, y experimentarà lo afecte.
 14. Altre per los tussinos quan tenen la pigota* a dins que estusségan y no la poden tràurer. Se pren mitge unsa de flor de sofra y se'ls fa pèndrar ab lo veure com és ab un plat de escodella o altre cosa que los agrade. Se tira dita mitge unsa de flo de sofra a sobre lo plat o sobre lo veure y {o} se'ls dóna luego perquè se assola* abax luego.
 15. Altre remei per curar carbons o carbunclos*, ballofas carboneras. Se pren un poc de sal de vidre, o si no se'n té de exa se n'i posa de altre que sia ben picada fina, y se'n pren lo que pot portar un quarto. Se pren una arrel de xerrua lo que és com una bola y se pica ben picat com pasta, se pren un robell de ou, y juntas totas tres cosas se barreja tot ben barrejat com un unguén y se conpon un pegat lo que té de manester per cubrir al mal y se muda dos vegadas so és al matí y vespre. Después quan la ballofa o carbó és mort se cura la lliga ab altre unguén com és diacolon, o de la caixa, o bé se barreja un poch de tramantina ab grex dols de tusino y mel, y después ab un robell de ou, y //5 s'i ba barrejan farina de forment passada fins que és espès com un unguén y se fan pegadets mudan-lo dos vegadas al dia fins que està curat. Est unguén de tramantina, robell de ou, grex y mel y farina és mol bo per curar moltas llagas.

16. Altre per curar llagas de las camas. Se pren un tros de ula verda y se fa bullir ab vi bo y si és blanch milló. Esta ula que sia bastan per cubrir tota la lla[ga] cosa de un trabés de dit més enllà. Después de aber bullit un poc se renta la llaga ab dit vi, ben calén sols si puga sufrir. Después s'i posa dita ula ben calenta, y dita ula se neteja al dematí y vespra, y cada vegada se límpia dita llaga ab dit vi ben calén y s'i posa sobre dita ula netejada y mullada ab dit vi y sempre calenta que sols si puga sufrir. Continuar fins que sia curat, y en cas se pot fer-se de nou ab un altre tros de ula.
17. Altre per lo matex de las camas. Se prenen cagallons de cuni* buscatà que sian ben sechs y se pícan y se pàsan ab un sadàs ben fins com tabaco de pols. Se límpia la llaga ab aigua de mar o aigua de quina⁸ primer ben neta después se ensalsa* la llaga de dits polbos de cuni* ben tapada o cuberta de dits polbos. Después se tapa ab un drap net o là de cànam y se lliga ab una bena ampla, o butí milló que no fàcia sechs, y se continua fins esser curat. //6
18. Altre remei per tifos gàstica o catarral. Primeramén oli per untura. Se pren un tros de tabaco de fumar del negra, so és de corda. Se pren una cabessa de carbassina borda, o de cugombras amarg, se talla en petits bossins, cucs de la terra, algunas trujetas*, dos o tres escarbats polbés* que córran en la nit, pell de cerp, y un poc de ruda. Tot lo que se ha dít se posa a sufragir ab oli bo de olivas, si pot ser que sia olí verge, en una grasoleta o tupí* nou que no s'i àgia cuít res. Ben sufragit que sia, se cola y se posa en un empolla y se guarda. Quan be al cas de un malal del sobredit mal ab dit oli se unta tot lo bentre de dalt a baix calentet, se fa aigua de arrels de esparraguera, de arijol*, vrganra* o erba prima, y flor de sabuc de esta aigua de tres en tres⁹ horas se'n pren una presa* so és una escodella regular y entre mitg un poc de brou de pa. En cas de arribar la gangrena (que se conex quan la boca torna negra), se dóna al malal, si és petit, 3 gotas de oli de ginebra barrejat ab una cullerada de caldo bo, y altre cullerada de caldo sol. Después de dos horas sinch gotas del matex modo, y después de dos horas set gotas també del matex modo. Esta operació del caldo ab lo

* Cuina

⁹ Hi ha una esmena. A sota posa "de dos en dos".

oli se té de comensar al rebax* de la febra grossa. Per los de mitge edat //7 se dónan per primera vegada 5 gotas, aumentan com al tras dit de 2 gotas. Per los rebustos, per primera 7 gotas també aumentan de 2 gotas y en la mateixa manera de caldo com al primer. Se continua ab la aigua, y se aumenta per graus lo broudepà, no donan res de sòlido o alimén fins al tercer dia. Se conex que se té dit mal de tifos observan en la llengua mol vermella al mitg y blanca en las boras o bé al contrari, y mol axuta, ab una gran febra que una acceció aconciga a la altre, la pell dels brassos mol rústics* o garrifosos*.

19. Remei per curar doló. Pèndrer gra de aloc jun amb un poc de cancelada vella (com més vella y rància milló) y tot jun ab dit gra de aloc posarho ab un poc de caliu de foc, y perfumar-se bé la part del doló, y después perfumar un mucadó de cotó ab lo mateix fum de dits aloc y cancelada, y ben calén abrigar bé la part dolorosa cada vegada y fer-ho unas quantas vegadas.
20. Remei per curar llagas malignas y altres de diferens. Se prenen las següens cosas a saber: una lliura de miniorange en casa dels adroers o apotecaris, sis unsas de cerusa* primera qualitat en casa dels apotecaris, una lliura sabó de roca del milló, una quarta de oli verge. Tot lo que se ha dit se posa dins de una olla de terra que ditas cosas no aríbian sinó fins a mitjan olla, y dita olla sia nova que no s'i aja cuit res. Tot lo sobredit se fa fondre a foc lento fin que està fos que comensa a bullir. Después s'i tíran quatre unsas de dianpalma magdaleon, que se compra al apotecari (advertín que dit sabó de roca antes de tirar-{lo} a la olla esmenusat* serà més promte fos). Después se té de anar remenan ab una esquerda de caña //8 sens cessar de remenar y que baja bullín a poc a poc, fins que fa com unas ball·llofas que fa puf puf. Después se pren un bossí de papé blanc y ab lo mateix tros de caña se'n tíran algunas gotas de dit papé, y quan no corren sobre dit papé y són a color de castaña está bé al pun. Después se té previngut una cana de llustrina estesa a sobre de una taula, y se ba tiran dit unguén a sobra de dit drap (antes de pèndrer-se) y ab dita caña se ba escanpan per tot dit drap fins que és brut tot de dit unguén però que no aja gaire grux a sols sia brut n'i:à prou. Luego de esser fret o pres se plega de modo que lo unguén tóquia al altre y se guarda per quan se té de menester. Quan conbé de aplicar al remei en algun mal, ab unas estisoras se talla al bossí o tros que se ha menester, y se posa a sobra del mal, y dos

- vegadas al dia se trau de sobra dit mal, y se frega net de la brutícia y s'i torna posar dit pagat. Y si passats dos o tres días o més que se conex que no hi à unguén en dit pegat se n'i posa altre de nou. Si no se bol fer tan unguén, se prenen ditas cosas per pars tocans.
21. Remei que se diu pumada, per curar brians, roña y altres mals venenosos fins mal menjadó. Primeramén per fer dit remei se necessítan las següens cosas, a saber: 1a una quarta de oli verge o que sia bo. 2a 5 unsas diapalma magdaleon. 3a 3 unsas diacolon. Estas dos cosas so és diapalma y diacolon en los apotecaris. 4a 3 unsas cera groga. 5a 2 unsas cera verge blanca. 6a una xicra* grex dols de tussino. 7a 6 cabes-sas de alls. 8a una porció de crexencs* que fan la flor blauha, la fulla rodona y blauhencs de la cama que se fan per los recs de aigua corrén. Totas ditas cosas se fa del modo següén. Primeramén se pren una grasoleta* de terra nova y fonda capassa per posar-hi tot //g lo que se ha dit que se'n falti un bon tros que no sia plena. Luego s'i posa lo oli, después los alls y los crexencs*, y se fa cóurer ben cuit ditas dos cosas, y en esser cuits, dits alls y crexencs* se trauhen ben arreu del oli, y luego s'i pósan las demás cosas ditas, y se ban fen fóndrer a poc foc lento fins que és com un unguén. Después se posa dit unguén o pumada en un pot o tupí* de terra per quan se té menester tapat bé. Quan se necessita se pren lo que convé y se unta un poc al mal, y en pocas vegadas curats los brians, y bèrbols*, y umors picans*. També és bo que antes de aplicar lo remei anteceden per llagas malignas untar-ho primer una vegada ab esta pumada, y per mal manjadó* també.
22. Remei per curar un brià. Se pren cendra de garbons* y se'n posa una poca ab oli y se fa com pastetas y ab estas pastetas se unta la part sobra dits brians dos vegadas al dia fins que són curats.
23. Remei per una persona que per causa de tristesa o enfado se troba malencò||·lic ab dolors de cap, o de cor, o de cos etc. Primer se pren ruda y mardux, y se posa ab aiguardén bo ab una grasoleta* de terra a sufragir, y quan és ben sufragit se pósan estas erbas dins de un drap llarc a sobra al fron del cap de pols a pols. Después se prenen de las mateixas herbas de ruda, y mardux, y donzell*, y estas se pósan a sufragir ab oli, y en eser sufragidas també ab una grasoleta*, se pósan també en mitg de dos draps cusits perquè no càigan y se pósan com un cateplasma al cap de abax de las costellas y bentre y naulella* més capa al costat esquerra que al dret, y a sobra del cataplasma un papé

de estrassa, y sobra al papé un mucadó de cutó tot ben perfumat ab flor de sabuc* y camamilla. //10

24. Remei per curar tan personas com vèstias de mal de rabi o ràbia. Se tenen de buscar las següens cosas, so és, ruda; sàlvia; margaridetas, la cual erba és la que en los herms fa aquellas floretas blancas rodonas com botons las fullas planeras y llisas com al dit petit de las mans y baxas prop terra que són cuasi las primeras flors que súrta en abundància per los herms, de estas herbas ab un ganibet se trèncan arran de terra tota la mata, y se netejan; arrels de garrabera, que són com rosers bors; herba escursunera, la cual fa las fullas llargas y un poc estretas com balcarinas y la arrel llarga com xarbias* però primeta si té fullas, arrel y fullas, y si no té fullas arrel, allas* y si no se tróban allas* alls nets, y sal. De totas ditas cosas (si és per una sola persona) se'n pren ab los tres dits principals de la mà lo que poden portar lo regular sens eccedir en poc y massa de cada cosa, y se comensa per la primera y se ba pícan en un morter fins que sia ben picat. Después se pren la altre, y después totas las demás en seguida cadauna per si ben picat la una sobre la altre. Quan ditas cosas estan ben picadas y barrejadas s'i barreja un petit de vi blanch generós com milló milló ben barrejat que prengui bé la substància de ditas cosas. Después se pren un drap net y se posa a sobre un plat y s'i tíran estas cosas picadas y barrejadas ab dit vi, y prenén lo drap se cola dit vi ben espremut y fora de ditas cosas, y se dóna a béurer al pacièn que té al m[a]l y las ditas cosas coladas fora al vi se posan un cataplasma a sobra la llaga o llagas que tinga: en lo cual al vi que se pren cura la ràbia interna del cor y la sanch, y al cataplasma cura la ràbia de la part mosegada, y se té de fer nou //11 dias seguits cada dia lo matex, advertín que después si hi à mal en las llagas passat aquest termini de nou dias se té de curar ab altres remeis que se curan las altres llagas, perquè lo dit remei sols és per curar al mal de ràbia. Si lo mal de ràbia és ab vèstias que no se'ls puga fer pèndrer ab vi, en compte de vi s'i posa llet. Dit remei segons las vèstias per esser més grossas se duplica las quantitats de tot segons la grandesa o aproporció del cos, també nou dias seguits, sempre al matí endejú, y si no prova al matí endejú fer-ho una hora antes de dinar o antes de sopar.
25. Remei mol eficàs per curar llagas o un mal enveterat*. Se conpon un engüén y se guarda retirat per quan se té mester, a saber, se prenen

- una o dos pomas del ciri y se pèlan y netèjan bé y se capúlan ben prims als trossets y se pósan en una grasoleta*, y per cada poma s'i posa una unsa de sucra. Después s'i posa grex dols de tusino lo que se necessita que cúbria ditas pomas y sucra, y se fa ben sufragir anan remanan que no se suquerri, y desfén ditas pomas, y en esser desfetas ditas pomas se endressa. Quan se necessita se pren la quantitat que se té de menester se'n posa a sobra al mal, y quan se conex se muda al pegat, y dit pegat se neteja dos vegadas al dia so és matí y vespre.
26. Remei per aturar la gangrena y curar un mal enverinat. Se pren julivert y se capula y se pica ben pastat o esclafat, después se pren seu de crastat y se fa fóndrer en una grasoleta* o tupí* nou, y en esser fos ab dit seu se ruxa o xupa dit juli//₁₂bert, y se'n posa un cataplasma a sobra del mal o llaga y se muda dos vegadas al dia, so és matí y vespre, y si convé més vegadas segons la fogositat del mal, y experimentarà lo afecte que fa dit remei. Después se acaba de curar posant a sobra al mal fullas de flor de lliri confitadas ab sucra.
27. Remei per una persona que patex de sufocació y flaquesa, cual me passà a mi essén de edat de 16 o 20 anys. Pensan que era malmenat de la naulella*, me'n bas a trobar an Get de San Feliu de Boada (que era un gran curandero). Dit home me mirà de dita part, y me digué que no tenia res de lo que jo me pensaba; y digué que prengué quatre erbas so és, rumañí, tumañí*, espígol y llantriscla, y ditas herbas las fes bullir bastan ab un porró de vi bo negra en un tupí* o holleta. Después de aber bullit lo regular me'n anés en una part retirat y me estubés bé part de ventre y al pit fins que me caiguessen unas gotas de suor com uns sigrons¹⁰, y después ab un drap perfumat ab espígol me axugués bé. Bas fer lo sobredit pocas vegadas y curat luego.
28. Remei per fer suar una persona ab facilitat. Se prenen un grapat de fasolas al gra secas y se fan turrà ab la pala al foc ben turradas.

¹⁰ Alcover dóna fe del remei de flaquesa mal atribuït al descens de la neulella ("apèndix xifoide, i la regió corresponent que forma l'extrem inferior de l'estèrnum") que aplicaven els curanderos, una pràctica localitzada a l'Alt Empordà. Segons Alcover: "Tenir la neulella baixa és una malaltia molt anomenada entre els pagesos, i que els curanderos diuen que guareixen fent posar el malalt amb els braços estesos i les mans juntes i donant-li un cop a la panxa per fer-li ajustar ben bé una mà amb l'altra".

Después se pícan ben picadas com farina y se pren al burró ab la escal-feta* ab foc, se posa dins del llit ab lo malal, y s'i tíran al foc de la escal-feta* part de ditas fasolas picadas, y ab lo fum y bapor que farà suarà al malal mol però se advertex que al malal té de tenir al cap y cara fora que no rèbia dit bapor en la respiració que li podria causar un trastorn. Ditas fasolas tenen de esser de las de 40 dias. //13

29. Remei per una persona que estiga presa del estenil* o mairegassa*. Se prenen uns pocs de encens masclas ben picats com polvos, se pren un poc de aiguardén bo y se posa en un plat a estubui, y sobra de dit aiguardén s'i pósan unas pocas de borras de cànam planeras que se múllian ab dit aiguardén. Después sobra de ditas borras se ensalsa* ab dits polvos de encens com qi fa un pegat. Después ditas borras y encens se posa del costat dels encens a sobra al llombrígol so és que al llombrígol sia al mitg del pegat. Est remei ha curat persona que ja la anàban per portar-la en la sepultura. Se advertex que se té de fer un bon caldo y donar-li luego, y que se prenga un bon alimén, y distràurer sobretot la tristesa o enfado.
30. Remei per curar duló. Pendre un poc de grex dols de tusino y una poca de càmfora y fer-o fòndrer tot jun, y después ab dit grex y càmfora untar-se la part del duló.
31. Remei per curar de sufogació y mal de cor. Se pren un pa blanc de lliura dels que fan bona molleda*, después un petit de llet. S'i posa mitg quart de cañella bona de olanda picada, y una poca de cànfora y se fa escalfar dita antes de tirar-i la cañella y cànfora que sia ben engrunada. Essén ben calenta la llet s'i tíran dita cañella y cànfora. Después se partex dita lliura de pa per al mitg, y se fa turrà un poc y no massa, y se posa sobra dita llet en una grasoleta* plana, y quan dit pa se ha begut dita llet se posa de la part de la molleda sobra al pit del malal que arríbia fins a prop del ventre, y se fa al vespre ans de anar al llit y es rep al dia altre part del pa blanc fet xu//14par de vi bo calentet ab una poca de cañella.
32. Remei per mols mals que se anomena licor dulcifican que se compon de la manera que se expressarà¹¹. Se pren una olla nova de terra que

¹¹ Vegeu l'annex que inclou una comparativa completa entre aquesta recepta i una de mà anònima, possiblement figuerenca, que es conserva a l'Arxiu Comarcal de Figueres.

no aja cerbit, y s'i posa una maitadella* de aigua de fon que sia bona, después s'i posa tres unsas de oli de vidriol*, y se taparà la olla, que est oli farà escalfar la aigua, y después quan serà freda dita aigua y oli de vidriol*, se posarà dins de una empolla de vidra ben tapada per quan se tinga de fer cervir. Quan se bulga usar de la sobredita composició de la empolla, se té de fer del modo següén: se pendrà una maitadella de aigua de fon composta ab dulcifican, y en esta maitadella de aigua ab dulcifican s'i posarà o barrejarà una dragma de la composició de la empolla, y quan esta barreja tindrà una punta de agra, ja estarà bé per pèndrer al malal.

Virtuts:

Primera fa circular la sanc ab molta suavitat per tot lo cos prenén de dita aigua sempre que'n búlguia sens cap temor de fer mal ab la circumstància que no pot pèndrer llet ni res que sia ab llet que'l dañaria, però pot menjar y vèurer qualcebol altre cosa, se'n pot pèndrer después de pres xacolata*, per barrejar ab bi en dinar y sopar, etc. y sempre que tinga set o ne bulga vèurer.

Curas:

Per inflamació de coll, cañó* y cos. Per dolor de cap y mania com si fos loco, y ne ha curats que estàban desengañats dels metges per locos. Per los que tenen las sanchs ardens, per dulcificar-las de arrel que li compondrà la massa de la sanch per orina o per cambras. Per las donas que tenen la mara alborotada pren{gin} sovín de esta aigua. Per fluïcions crassas y del humor* hipocòndric, que enllassa tot lo cos y oprimex las entrañas. Per brians y grans que causa la massa de la sanch o dels budells. Per los que trauen sanch per la boca a causa de algun susto o quimera batejats per tísics o ètics. Per mal de coll o inflama//15ció de coll pèndrer de dita aigua y gargarisar-la sovín. Per humors* picans que púnxan tot lo cos; diu lo metge¹² que ordenà est remei que en lo añ 1772 que ne tenia més de 200 que prenian a tot pasto de esta aigua y tots curaren. Per inflamació o febra maligna

¹² En una recepta solta del quadern, còpia d'aquesta, diu: "Anomenat dit metge Sr. Ductó Juan Barnich, metge de San Salvador de Abreda".

(segons la enfermedat és bona cuita esta aigua ab borrajas y vervena*). Per los tísics esta aigua és a propòsit, però no la tenen de pèndrer mol freda sinó un poc calenta, y se té de pèndrer mol temps y sovín. Per los esquirros* de la melsa y tot humor* cras y biliós. Per los ètics y humors* currosius. Per los hitròpics y humors* de aigues y sufocasió. De esta aigua dita composta com se ha dit diu lo metge que la compoqué que cualcebol malal de dits mals que'n prenga a tot pasto, ja ab la xacolata* al matí, ja ab lo vi dinan y sopan, ja quan tinga set, sols no prenga llet ni res ab llet, no tinga temor que sempre li farà bé.

33. Remei per curar un mal que's diu diu morenas que súrtan al cés o cul. Se té de comprar a casa de un apotecari quatre quartos de unguent de rosa, después se fa cremar un tros de suru, y la cendra ben fina se barreja ab dit unguent dins de una xicra*, y ab est unguén barrejat se unta la part que són ditas morenas tres vegadas al dia fins que està curat. Est remei és aprobat.
34. Remei per curar un mal que se diu garrotillo* y mal de cañó* y altres mals. Se prenen<en> las següens cosas: mitge dotsena de taronjas agras maduras sense esser secas, un bon puñat de cugombras amarcs, un grapat de donzell* fullas y brot, un grapat de la pell de arrel de tamariu escatada primer de sobra, y un grapat de sal picada. Tot lo dit se posa a cóurer ab mitge quarta de oli bo, y tot ben capulat, y se fa cóurer fins que sia ben rustit. Después se posa dit oli sol sense las ditas cosas en una empolla de vidre per quan se tindrà de mester. Per //16 curar al garrotillo (que és un mal que se fa al cañó* y mol perillós de sufogar la persona) se unta de dit oli al cañó* a sota la barba, después se pren un grapat de llana de xais axís com be del animal y se perfuma ab flor de sabuc* y se posa ben calenteta a sobra de allí aont se ha untat, y a sobra la llana s'i posa un mucadó de cutó també perfumat ab flor de sabuc* com un corbatí y continuar tres vegadas al dia y nit fins que està curat, y en lo matex fer aigua cuita ab flor de sabuc*, y sangunaria y gargarisar-la sovín y vèurer-ne un poca. Dit remei és mol bo per curar cadarn, càrrega de pit o inflamació, untan-se al pit fins al bentre y posar-hi lo matex perfum y pèndrer de dita aigua.
35. Remei per curar una persona que se escàldia ab aigua o se crémia de cualcebol manera que sia la escaldadura o cremat. Primerament, si se pot fer luego de rebut al mal se xópan un drap que tinga lot al mal ab esperit de vi, y se posa a sobra al mal y essén axut dit drap se torna

xupar y axò unas quantas vegadas y sempre tenir ben cubert dit mal que lo aire no'l tóquia. Si no se té esperit de vi, ab aiguardén, y si no se té aiguardent ab binagre bo, sempre per una bona estona que lo drap sia moll de lo sobredit y ben tapat; però si se tingués esperit de vi seria milló. Si és cas que no se puga fer luego de tenir al mal, y ja se aja bell·llofat la pell se fa altre remei y és que se pren un fil de ceda y se enfila ab una agulla y se trabéssan las ball·llofas ab dit fil y se trau la gulla y se dexa estar dit fil trabessat a las ball·llofas com un cedeñ* a fi de que tota la aigua súrtia y anar-lo remanan perquè dita aigua súrtia tota. Luego se pren un tarrossat de cals viva y se posa en un plat ab aigua. Al cap de un rato se vessa a poc a poc la aigua que dita cals no's //17 béssia fins a tres o quatre vegadas de mudar la aigua y después la última vegada que s'i torna posar aigua és la que se tenen de xupar draps y posats a sobra al mal o ball·llofas fora la aigua de ditas ball·llofas y mantenir-los molls y ben tapat fins que està remediat. Dit remei és aprobat per personas que s'i an curat de dita manera. Si la primera vegada de fer aigua de cals viva no n'i à prou se'n torna fer del matex modo com se ha dit.

36. Remei per una persona que patex de sufocació per causa de espant o altre cosa. Se compra a casa de los apotecaris arrel de cap de bala, y pega negra adovada com la dels sabaters, y ditas arrels y pega se posan una porcioneta de cada cosa a bullir en un tupí* ab aigua. Después de aber bullit <un> un poc se trau del foc, y se'n pren mitg plat endejú, altre mitg plat mitge hora ans de dinar, y altre mitg plat ans de anar al llit habén sopat un poc de joan*, y continuar per dos o tres dias. Si conex que li fàcia bé acaban dita aigua tornar-ne fer de nou com se ha dit, que hi à persona que li ha fet traure per abax cosas com llit de obellas com de sanc podrida.
37. Remei per fer tràurer la infló de camas, cuxas y brassos, y curar llagas. Se pren flor de camamilla, rosas cecas, rumañ*, tumañ*, espígol y alibardos*. Tot lo dit se posa ab oli suficient a cóurer en una grasoleta* ben tapat y quant està cuit se trauen ditas erbas del oli, después s'i tíran en dit oli dos escarbats pullés, dos o tres escurpits* y algunas trujetas*, y se fan bullir un poc ab dit oli ben tapat. Dit oli se posa en una empolla de vidre ben tapada per quant se tinga de menester, y se unta la infló o llaga //18 posant-i si és llaga desfillas de un drap blando de cànam untadas de dit oli, y si és infló sens llaga untat de dit oli, y al

- sobre un papé de estrassa y sobra al papé de estrassa un mucadó o drap de cutó perfumat ab camamilla tot.
38. Remei per rebentar un tumor en cualcebol part del cos, o una engina al coll o cañó*. Se pren un drap o là de cànam, y se unta ben brut de murcadas del oli. Después se posa ben cobert de cendra armada de foc o caliu manut y cendra fins que sia ben calent y no regàlia. Después se pren al dit drap, y se cobra ab altre drap com una pilota ben manejat ab les mans. Después se espolsa de la cendra de-pressa, y se posa ben calent a sobra al tumor o al coll ben calent sols se puga sufrir, y después al sobra s'i posa altre drap ab dos o tres doblas ben perfumat ab camamilla, lo cual se continua sovint de tres en tres horas fins que se ha reventat.
39. Remei per curar llagas. Se pren mitge unsa de xacolata* de la millor, mitge unsa de estorac ben picat fi y mitge unsa de sucra blanc y mitge unsa de grex dols de tusino. Tot jun se posa en una grasoleta* nova ab foc lento so és fer-ho fónrer a poc a poc, y ben barrejat remanant-o que no's cremi, y se advertex que se té de untar un drap o desfilas de cànam o là de dit unguient y posar-lo sobra la llaga, y mudar-lo matí y vespre fins que està curat. //19
40. Remei per cadarn y càrrega de pit. Se pren un puñet de gra de llinet y un bussí o tros de arrel de regalícia ben picada y esclafada dita arrel, y tot junt ab dit llinet se posa en un tupí* o ensat de dos plats ple de aigua, y se fa bullir ben tapat que no bessi fins que és a mitjan lloc de rebaxa. Después se torna umplir de aigua, y se torna al foc, y quant ha tornat a arrencar al bull s'i tira un pulset de erba del Ter seca, y se remena un poc ab algun broc y luego se trau de dit foc que no bulli més ben tapat, y después al cap de 3 o 4 horas de esser fora està fet dit remei, y se'n pot pèndrer mitg got tebi mitge hora ans de esmor-sar, mitge hora ans de dinar y mitge hora ans de sopar, o ans de anar a descansar al vespre.
41. Remei per inflamació o grans de camas o altres pars del cos. Se pren un grapat de dit gra de llinet y un grapat de fullas de malvas y se pósan en un tupí* o ensat de tres o quatre plats de aigua y se fa cóurer ben bullit y tapat. Después se pren la que se necessita cada vegada de dita aigua y s'i barreja una poca de llet y se xupa un tros de drap o là de cànam que tinga coberta tota la imflamació, y se xupa dit drap matí mitg dia y vespre fins que la imflamació és curada. //20

42. Remei per curar mal de ulls. Se [té] de comprar a casa del apotecari un quarto de polvos de lliuri de Florència, altre quarto de polvos de vidriol*, y en lo adroher un quarto de sucra candi y picat. Todas tres cosas se pòsan dins de una emp[o]lla <de> ab mitg porró de aigua clara de banda que sia serenada y soleirda¹³ si pol ser del riu Ter milló, y al cap de mitg dia de ser barrejats dits polvos ab dita aigua se prenen dos drapets o lans y nets que sian de cànam y se xúpan ab una poca de dita aigua, y posats ab dos o tres doblas un al sobra de cada ull posant-i un mucadó al sobra perquè no càiguia ans de anar a descansar o durmir algunas vegadas fins que està curat.
43. Altre remei per lo matex dels ulls. Se pren un tupí* o holla que hi càpian tres o quatre plats de aigua, y se hompla de aigua que no sia de rocas so és aigua corren neta, y s'i posa un grapat de funells y se fa bullir fins que dita aigua ha dis{p}minuït de tres pars las dos que sols quèdia la tercera part. Después en esser fresca se múllan dos drapets de cànam o lans posats ab dos o tres doblas <x> xupats un a cada ull al bespre ans de anar a descansar, y continuar fins que estígan curats. //21
44. Remei per curar una persona o bèstia que rèbia una desgràcia de canjer o rèbia un cop que sia una macadura o los osos o nerbis rebin mal sens molta llaga. Primerament luego ben refrescat ab aigua posant-i una porció de sal prima y después de cosa de mitge hora de refrescar-o ab dita aigua posar-hi un drap de tela o de cànam o là ab tres o quatre doblas mullat ab dita aigua fresca, y de quant en quant mullar-lo a sobra de dita aigua fresca. Después si se necessita anar a casa lo apotecari a demanar-li dos unhas de tintura de àrnica, portan una empolla de capilera, y de esta medicina se'n tira mitge cullerada petita barrejada ab un plat de aigua dels plats usuals de menjar, y de esta aigua fresca se xúpan als draps y bena que està tapat al mal sens tràurer-los quan són axuts se tórnan mullar ab dita aigua. Si la primera és acabada tornar-ne fer del matex modo com se ha dit. Después se porta també del apotecari aigua blanca camforada y después de tot se xúpan dits draps de esta aigua camforada per confortar los nerbis y etc.

¹³ Soleiada.

45. Remei per curar o aliviar una persona que sia trencat. Tres o quatre o sinch reginas, un grapat de ruda, unas quantas {u}libas de murtra. Tot lo dit se fa bullir ab oli comú ben bullit, y ab dit oli se unta la part del //22 mal, y a sobra s'i posa un papé de estrassa y un drap de cutó perfumat ab ruda y ben enbenat.
46. Remei per curar una persona que patèsquia sufocació per causa de flaqueza o tristesa, y no per inflamació. Se pren una ampolla de vidra y s'i posa un porró de vi blanc bo verdader de rahims. Después s'i pòsan sinc o sis clabells, un canó de cañella de olanda bona, una nou noscada picada com polvos, tot lo demás sens picar, un poc de ruda, altre tan de nepta* y tarongina. Tot lo dit se tira dins la empolla ab lo vi bo, después se'n pren mitge xicra* al matí endejú, y altre mitge xicra* al vespre ans de anar a descansar.
47. Remei per fer fóndrer o rebaxar un carnot* de una llaga. Se posa sucra rog sobra al carnot*, y quant al dit sucra és acabat de fóndrer-se se n'i torna a posar, y continuar fins que està igual ab la demás carn. Se advertex que no caiga sucra a lo demás perquè se menjaria la altre y faria clot, y después continuar ab l'altre remei per curar la llaga.
48. Remei per curar las criaturas que se'ls fa mal en la boca, y per cualcebol altre persona, com igualment per altres mals. Se pren una cabessa de alls, se netèjan los grans, se pren una o dos arrels de julibert netas y esclafadas, un pols de flor de camamilla, los grans de all capulats. //23 Tot lo que se ha dit se posa en una grasoleta*, y s'i posa un bon rag de oli bo, y altre tant de vi bo negra, y se fa bullir y cóurer fins que la sustància de vi és acabat. Después lo oli sens lo demás se posa en una empolla ben tapada per quan se tinga de menester. Quant se bol curar al mal se pren una pluma, y se unta al mal ab dit oli, y si és per fora del cos, s'i pòsan unas pocas de desfilas untadas ab dit oli dematí y vespre.
49. Remei per curar mal de pedra, o per fer orinar quant no se pot urinar. Se pòsan uns 15 ho 16 ho 20 escurpits vius dins una empolla de capilera, y se ompla de oli bo ab dits escurpits, y se tapa bé y se endressa al cap de alguns dias ja pot cerbir per com més temps hi à que és fet milló. Per curar se pren una pluma, y se unta dos o tres vegadas al dia, al indret a sobra la bufeta de haont són los orins del ventre, y orinarà.
50. Remei per curar mal de ulls. Se pren un grapat de espigas de fonells, altre grapat de fullas de herbol, y unas pocas fullas de plantatge de la

fulla estreta. Tot lo dit se fa bullir ab aigua clara de rius o bassas ab una holla de terra un poc gran fins que desmarxescia //24 per mitges. Después ans de anar a dormir se rëntia als ulls ab dita aigua fresca, y s'i pòsia un drapet de cànam o là y net ab 3 ho 4 doblas a ca ull mullat ab dita aigua.

51. Altre remei per lo matex. Se còmbran dos quartos de polvos de vidriol* blanc, y dos de sucra candi y dos de polvos de flor de lliri de Florència. Tot lo dit se posa en una empolla de mitg porró de aygua, també de rius o basa neta y ab dita aigua se fa com se ha dit.
52. Remei per dicipel·las. Se pren una fulla de figuerana de moro y se fan esquerdas prop la una de la altre so és espesas las esquerdas al pla de un costat de la fulla fonda fins a més de mitjan lloc de la fulla, però que no trabessin al altre costat de dita fulla. Después ditas esquerdas se ómplan de sucra y se dexa estar plana del costat en dal de ditas esquerdas fins que dit sucra està desfet o fos com aigua, y después ab aquest suc mulla un drap y se posa sobra la dicipel·la y quant és axut se torna mullar ab dit suc fins que està curat. //25
53. Remei per curar una persona que sia trencat de abax. Se agafa un lluert* al mes de mag y se faificar <v{i}u> viu dins de un sac o cuxinera, después se fa enfadar, y quant és enfadat se va agafan ab lo matex drap del sac o cuxinera fins que se li fa surtir al cap y luego se li trenca al dit cap; y la persona està ajaguda de ventre en dalt ven plana y un poc alta de la trencadura, y que se li àjia fet tornar entrar a dins del savi. Luego estan axís de esta manera se fa càurer la sanch de dit lluert a sobra de dita trencadura, y después se cobra dita sanch ab polvos de regalícia, y después s'i pòsan un[s] cuxinets, y ben enbanat y estret se dexa estar alguns dias fins que està remediat y curat, y bona devoció fe y <con> confian ab lo Gloriós Sant Narcís. //26
54. Remei per curar un persona que las morenas o cuchs la atormentin del cés. Se prenen un o dos escarbats pollés*, unas pocas de truget{a}s y dos o tres cucs de la terra, y tot se posa en una grasoleta* ab un poc de oli a coure, y untar ab un dit de la mà al cés* o cul a dins un poc amon y curat.
55. Remei per curar llagas de camas y altres parts del cos, y humors* picans, y brians. Se pren un tros de arrel de hom, altre tros de arrel de roure, y ditas arrels se escàtan de la primera pela. Después la altre pela més tendra se trau y se capula ben manut com taba{co} capulat.

Después ditas pelas capuladas se pósan junt ab dos o tres brots de la herba mardux ab oli bo en una grasoleta* nova a bullir ben tapat fins que ha bullit una bona estona y después luego se trau totas ditas arrels del oli, que quédia lo oli sol, y se posa en una {a}mpolla per quant se tinga menester. Quant se té de aplicar se fa de est modo: se pren una pluma y se unta al mal. Después de untat se cobra al mal de sutge fi passat en un sadàs y al sobra un //27 papé de estrassa y sobra un drap y lligat ab una bena ampla, y fer-ho matí y vespre cada dia fins que és curat. Si al mal és en las camas, és milló ab un botí que ab benas perquè no estreñ tan al mal y que lo aire no penetri al mal és milló, y si pot tenir un botí de cuíro que's diu ante fina és millor y anar ab cuidado sobretot las camas de no rèbrer cap cop, perquè luego se fa pit-jor mal.

56. Remei per aturar una rastella, que és un gran mal que se posa en los dits de las mans. Se prenen dos grans de alls y se capúlan ben manuts, un poc de julibert ben capulat, un poc de cals viva, un poc de sabó moll, o del altre rescat ab un ganibet, y un poc de oli cru tot barrejat sens cóurer, y se posa com un cateplasma al dit de la rastella, y reculada y curat.
57. Remei per curar brians en la cara. Se compra a casa de un apotecari una poca de sal sòsia, y primer se mulla a sobra dels brians ab xaliba y sobra la xaliba se cobra de dita sal sòsia fins que són curats.
58. Remeis per curar escaldat de grex, oli, aigua, y foch, etc. Primer remei si pot ser luego de haver rebut al mal, posar al sobra de dit mal draps nets que sian o lans de tela o cànam, xupats de esperit de vi, o aiguardent, o vinagre bo, y en esser axuts tornar-los mullar. //28
59. A<a>ltres remeis per escaldat o cremat, etc. Pèndrer un fel de tussino o de altre animal, y posar-hi altre tant de aiguardent, y ben barrejat untar al mal y a sobra posar-hi la bufa* del tussino partida per mitg y posat un tros a sobra del costat de dintre que tóquia al mal, y sobra al tros de la bufa* draps nets.
60. Altre en una recepta com se seguex, y est és lo remei més aprobat que ha curat a mols después de tenir batllofada y pelat la pell.

Rc. Ag. Xos 3 unces
 Strach Saturn / líquid 3 unces

Esta recepta se porta al apotecari ab una empolleta de capilera y después, ab lo que hi posa lo dit apotecari s'i barreja altre tant oli bo de olibas ben barrejat y ab una pluma se unta al mal tres o quatre vegadas cada dia y si convé a la nit, y quan és sec al mal que pica, y al sobra del mal dos doblas de drap net o là de cànam, y se continua fins estar curat, advertín que si hi à batllofas no se tràguia la pell ans bé dexarla estar solamén ab una agulla reventar-las abax ab cuidado perquè la agua súrtia. //29

61. Altre remei per lo matex de cremat o escaldat. Se pre[n] un tros de ceu de xai o multó, y se fa fondra, y s'i barreja una poca de cals viva polvorizada, y ab aquest ungiént se unta al mal dematí y vespre, posant-i al sobra un drap o là net fins que està curat.
62. Remei per curar dicipel·las. Quan se conex la dicipel·la luego se unta de mel al sobra y ben cubert de sal ben fina. Después se posa oli y sal fina a coure ab una grasola* remenan-lo fins que és com un ungiént, y después se unta tota la dicipel·la ab aquest ungiént dos o tres vegadas al dia y nit fins que està curat. Y si és cas que se rebéntia que s'i fàcia llaga, se muda de remei, y se fa lo remey de est modo. Se pren una clara de ou y se debat ab una cullera o una escombra de bruc ben remenat fins que la clara fa una gran barromera. Después s'i bat<r>iran farina de blat forment remant fins que és com pasta, y después s'i tira oli bo y se fa bolcar unas quantas vegadas ab lo oli. Después se aplanar y lo oli cúbria dita pasta. Después se pren lo que se necessítia per posar sobra la llaga que se gornex un pegat ab un drap mudan dita pasta dos o tres vegadas al dia escatan ab un ganibet al drap, y acabat tornar-ne fer com se ha dit. //30
63. Remy per quant lo vi se escaldar¹⁴. Luego que conexeràs que lo vi se't escaldia, pendràs una caña foradada y la posaràs di[n]tre al bulo gros de la bota fins que tóquia al sòl de baix, y per aquella caña y tiraràs ab un embut petit aygua ben fresca cosa de 2 porrons per bota y beurràs com lo vi se te tornarà a compte. Bols adobar bi agre és dir quan se

¹⁴ Aquestes receptes apareixen en les dues últimes pàgines del llibre, separades del gruix de la resta. Podem comprovar que són instruccions de temàtica diferent de les altres, i cal destacar que la grafia i les peculiaritats lingüístiques són també diferents de la mà de l'autor que hem vist fins ara. Detalls com l'execució de les abreviatures o l'ús de la segona persona són prou sospitosos.

coneix que és trastocat. Pendràs la quantitat de sendra de garbons* y la posaràs ab una holla de terra, nova y posaràs cosa de 2 onsas de sal nitra, y la posaràs anal foch y faràs foch fins que remanant ab una caña te si clàvia foch y luego de esser ruenta la dita sendra la tiraràs per lo bulo gros de la bota fent que bàgia rejant per la axeta, y después ab un embut passaràs unas quantas cassadas de vi com qui fa bugada y beuràs com lo podràs vèurer. //31

64. Recepta per concervar lo bi ab bon gust sens que no's pèrdia, fen lo present lluquet asaber. Primo, per fer lo lluquet bo se necessitan: 4 onsas dich or de sofrà, un argén, y mitg de cañella, y clabells la mitat de cada cosa, una nou noscada, un gra de ambra gris del pes de un gra de blat, y un ? de {pobo} polbos de lliri de Florència. Tot lo dit se necessita per cada botada de unas dotza botas y se ha de picar bé y se à de fer fòndrer al sofrà ab un plat de posta que sia nou, y después se fa al lluquet ab un bossí de drap de tela de lli de tres quars de llarch y quatre dits de ampla, y se posa lo sobre dit material ja fos y mesclat ab una collera de llautó a sobre de dit drap de poch un poch y depués que la bota és ben neta se crema lo dit lluquet dins penjat ab un fil ferro que no es{t}piri per an lloch y al cap de 24 {hor} horas s'i posa lo bi.
65. Altre secret per fer bi de gust com garnatge y altres. Per fer un bi de gust com garnatge se fa de est modo. Quant los rahims són ben madurs se cullen ben axuts y luego de esser cullits se pórtan ala prempsa y se prémsan fins que se àjia prou estret y aquell most que súrta se cola ab un cabàs ben net que no tinguia cap santor y en es//32sén ben colat se posa ala bota que sia ben neta y bona {y después} lo qual à de esser plena y después se gurneix una caña gruxudeta de uns sis o set pams de llarch y se forèdan tots los canons de cap a cap de modo que la bota puga bullir per dins de la caña, y {esta} después se foreda al tap del buló de dalt que lo forat sia ben just ala caña, y s'i posa la dita caña ben justa que no puga en ningun modo bessar en cap manera y se dexa bullir axís la bota fins que ha perdut al bull, y después se trau la dita caña y se tapa ben just lo qual en essén ala lluna bella de fabré se trau de la bota y se neteja ben neta, y s'i torna al bi (sobre tot no dexar-lo esbrabar) y s'i {tapa bé} podrà tirar per millor gust una cassada de most cuyt que sia quasi com mel mentres no sia sucarrat per cada dos o tres botas y se tapa ben just. Si bols

donar gust en ex bi de moscat o de malbasia o altres semblans rahims bons pendràs una o dos lliuras dels dits moscats o etc. que sian ben madurs y tot és dir 1 lliura o 2 lliuras? per bota y los tindràs reserbats ben axuts baldement mostissos y los esclafaràs un poch y no massa sensa la rapa, y los tiraràs quan la bota ha trencat al bull que ja no bull gaire a dins la bota en cap manera que may no béssia tan sols la barromera //33 y después quan àjia prou bullit se tapa ben just fins que és la hora de mudar-lo y de esser mudat també ben tapat, y experimentaràs que gust de vi tan bo serà en essén capa al mes de abril y maitj y com més enllà més. Se adverteix que los rahims premsats después se poden follar y se poden tirar ala tina ab los altres. //34

66. Remei fàcil pera curar a qualsebol que tinga la mara fora del sentro per causa de tristesa o enfado que dóna señals per causa de afugament, rotaç e infló, y se fa de est modo. Se pren una poca de lleña de nogué seca, y se fa cremar sens barrejar-hi altre lleña ni palla, y quan se ha tornat sendra se passa ab un sadàs y essén passada se'n posa tot lo que pot portar un quarto català ab una presa de brou de pa o caldo, y se'n prenen algunas begadas.
67. Altre remei per lo matex mal de mara. Comprar 4 quartos de goma gualba en casa de un apotecari, y de esta goma se conpon un pagat al sobra de un tros de luda com un duru de plata, y dit pagat se posa a sobra del llumbrígol, y no traure'l fins que cau per ell matex. //35
68. Composició de la pedra escorsonera¹⁵. Se pren una esquella bona, se li arregla una tapadora de mahó o rajol, y que esta tapi mol just la esquella, y quan se bulga fer una cuita de pedras escorsoneras se sarrarà ab una serra mol fina una baña de ciervo, a manera de talls de llangonisa. Se posaran dins la esquella, y quan serà fornida de número de talls que se voldrà fer, se pendrà una poca de pasta de bona argila y clara, de la qual circuirà al tap del rajol, ab lo qual ~~þ~~ tatarà mol just la esquella, y luego pendrà altre argila un poc més espessa, y matxacar-la bé cosa de mitg quart en tap y esquella a fi de quitar la evaporació. ~~Luego~~ luego

¹⁵ Aquesta recepta forma part d'una sèrie de fulls solts continguts al llibre. Entre aquests fulls i retalls també s'hi troben celebracions de misses, pagaments de delmes, però les receptes són còpies de les transcrites, la qual cosa refermaria la hipòtesi que l'autor les reescriuria per distribuir-les.

se pot se cubrir la esquella ab bona porció de brasas de foch, después de una hora cuan más cuan menos, comensa a pudir, y que put mol, y quan ha cessat al pudir las pedras són bastan cuitas, se traú la esquella del foc cuidan de que las pedras no se remènian dins la esquella mentres són calentas, y quan la dita esquella sia freda se pot destapar, y endressar bé en un pot de llauna las pedras per quan sia menester. Y Don Alió In^{do} en Farmàcia de la Escala compositor y experimentador de ditas pedras diu axís. Esta piedra es tan eficàs en las picaduras de tot ~~mal~~ animal venenós o rabiós com cans rabiosos, serps, vívora, gat, alacran, abellas, <m{us}> musgaño, axís també en los carbunclos, florencos malignes o maliciosos, tumors com saratanes, caneros o càncers, y gomias gàlicas, y tanbé los diversos grans verenosos. Una de ditas pedras aplicada en la forma que més abax se explicarà, jamai se ha vist faltar a la necessitat de infinits malals en tan deplorables accidens com los que quedán espressats, a temps y en la forma següén. En los dolors de la gueca* se aplica en las cienes, mollada esta ab saliva y jamai torna lo dolor. // Per las mosegadas verenosas, com també en los tumors malignes, se estragarà la part en lo més llarc de la pedra a fi de tràurer la vincositat que ~~introduir~~ introduí lo animal, és dir se mollarà ab saliba o aigua tèbia la part que està lo mal tot lo que té de ocupar la pedra, y sobre aquella humitat se pega la pedra. Si no hi à humitat se farà una insisió que no pàsia de la primera pell y se farà del llarch de la pedra, y se pegarà sobre aquellas gotas de sanch que surtirán de la incisió, lligan la pedra ab una vena se dexarà lligada axís fins que se conèxia que per ella mateixa se desprèn dita pedra. Si después de una hora se desprengués, y se conex que no ha concluí la operació, se tornarà a fer la humitat o sanch del modo dit, y se aplicarà las vegadas que sia necessari. En los zaratanes y gomias gàlicas se fa marvellós, traú promptamén los dolors insoportables, y resol dits tumors sens superar-los, y és del modo que no se despèguia a vegadas en trenta días, dexan curats los dolens. Del matex modo fa ab los carbunclos. En los demás cosas o accidens que se referiran ha obrat ab diversitat, pues encara que cura tota espècie de llaga que no tinga corrida al hos, se ha vist ser tart sa curació. Lo matex se ha vist en las inflamacions de morenas a ellas aplicadas, que las resol sens superació. En los dolors de ulls, mal de mare* y de ventre a un cura y a altres alvíia, pues jamai pot ser mal o pernicios, y per tots pot ser favorable si se aplica ab

temps y conexamén de la cura que atormenta, y en tals casos bastarà ~~que atormenta~~¹⁶ peraquè se agàfia ab lo mal mullar-lo però fen incisió ab surtir una poca de sanch milló com se ha dit. Cuan se tórnia a posar la pedra perquè àgia xupat lo umor totas las vegadas que sia necessari, té de estar en infusió per espai de mitge hora ab aigua calenta perquè se sepària lo veneno que se ha xupat, y habén-la tret se ha de limpiar ab un drap net. Y habén finit la operació se posarà en vi bo per espay de tres o quatre horas perquè súrta lo veneno, y // ab un drap enbolicada perquè púguia servir totas las vegadas que sia necesari, pues que mantenín-la axís pot cervir a mils de malals. Los polvos de dita pedra són eficassos per los dolors de cor en la epidèpsia y cambras de sanch. En los racionals que han arribat a la ràbia, donan-los de pes dos dragmas en un vas en dejuns o en la tarda desfets o barrejats ab vi o aigua y vèurer-ho cura. Però no escusar per axò les evasuacions comunas, pues és essencial.

Don Franciſco Alió = és còpia.

69. Remy per curar ronya. Se pren dos onsas de flor de sofre, dos dragmas de sal armoniaco crudo en polvos molt fins. Y de grex dols la quantitat suficient, que són dos o tres onsas mesclat tot junt, sens foch. Quant és tot ben mesclat s'i posa la suficién quantitat de such de llimó que ha de menester, y vint gotas de la essència de las rosas, o de espígol que no és tan car. Ab tres untadas morta està. Y no se ha de untar tot lo cos no si no las sufra so{•}s. // Se pren sis matas de cervellina* y se'n pren aygua sinch dies.

GLOSSARI

Les fonts bàsiques d'aquest glossari són el *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'Alcover-Moll (DCVB), el *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana* (DECLC) de Joan Coromines, i l'obra de Marc Moll *Medicina popular menorquina* (MPM). Evidentment no hi he inclòs tots els termes problemàtics que apareixen sinó només d'aquells que he obtingut informació, i que en el text original vénen marcats amb un asterisc.

¹⁶ Aquest tipus d'errors, anomenats aplologies en l'edició de textos, demostren que efectivament es tracta d'una còpia.

Alibardo (olivardo): Planta de la família de les compostes, semblant a l'olivarda i de les flors de la qual s'extreu l'àrnica que s'usa en la medicina contra els cops (Palafrugell, la Bisbal). Fonètica: [olibardo], més vulgarment [alibardo] al Baix Empordà. (DCVB)

Alla: all porro, que es fa pels camps i vinyes de la plana.

Aloc (agnocast): Arbust de flors blaves, que creix en llocs frescos.

Alum: Sulfat d'alumini i potassi. Servia per fregar damunt les ferides, ja que és astrigent, i també es glopejava per curar les llagues de la boca. (MPM)

Arijol / Arítjol (Smilax aspera): planta de la família de les asparagínies esmilàcies.

Assolar: Fer anar a baix.

Becadell: Tipus de recipient en forma d'ocell.

Bèrbol (verbos, vèrbols, verbols): Dermatosi pruent caracteritzada per l'erupció de pàpules petites i vermelles (denominació popular de "líquen").

Brià: Gra.

Brigan(d)ra: Podria ser un derivat de "bri": qualsevol de les tiges primes que arrenquen de l'arrel en plantes com el blat, el cànem, etc.

Bufa: Òrgan muscular i membranós, semblant a una bossa, on es deposita l'orina segregada pels ronyons.

Cadarn: Refredat

Canyó: La part interior del coll.

Capolar: Tallar en trossos petits.

Carbons, carbuncló: Malaltia infecciosa generalment mortal que es presenta en el bestiar i alguna vegada en l'home, al qual pot ésser transmesa per inoculació. Popularitzada anys enrere amb el nom d'"àntrax".

Carnot: Exrescència carnosa que es produeix en una ferida o contusió.

Cedeny, sedeny: Filament o ble de cotó, seda, lli o altre material que hom fa passar sota la pell o a través d'un trajecte fistulós per mantenir un drenatge.

Cer (Aciarium): L'aigua d'acerons, dels ferrers, s'emprava per al mal d'ulls. (MPM)

Cerussa: Carbonat de plom; substància blanca, feixuga, que s'usa en la pintura.

Cervellina (*Coronopus squamatus*): Planta medicinal, les herbes de la qual servien per a les afeccions de la bufeta i el ronyó.

Cés: Cul, en la forma arcaica derivada de *seure*.

Coní: Conill.

Creixenc, créixens: Planta crucífera, que creix en indrets aiguosos, i té les fulles comestibles.

Crestat: Metàtesi de (*boc*) *castrat*. Forma documentada pel DCVB a l'Empordà, Ripollès, Plana de Vic, Mallorca i Menorca.

Deixatar: Fer disgregar i mesclar un sòlid amb un líquid.

Desfila: Conjunt de fils.

Desmarx(ej)ar: Fer que (una substància sòlida) se'n vagi a miques, es fongui en un líquid.

Disipela, erisipela: Malaltia aguda febril acompanyada d'una inflamació difusa de la pell i de les membranes mucoses.

Donzell (*Artemisa absinthium*): Planta de la família de les compostes. És una herba molt ramosa i carregada de fulles petites, grises, blanquinoses, aromàtiques i amargues, que s'empren en decocció per a curar certes malalties.

Ensalsar: Untar amb un líquid viscos.

Escalfeta: Braseret, generalment de tres peus, per a escalfar alguna cosa o guardar caliu.

Escorpít: Escorpí.

Esmenussar: Fer bocins.

Esquirro: Tumor dur.

Estenil: Al DECLC s'esmenta un exemple lul·lià (*estenilar-se*), referit a "estirar-se peresosament".

Estuvui: *se pren un poc de aiguardén bo y se posa en un plat a estubui*.

Estorac: *mitge unsa de estorac ben picat fi*

Freixura: Entranyes, esp. pulmons, d'un animal. En aquest cas aplicat als pulmons de la persona.

Garbó: Feix de sarments o de branques primes de qualsevol planta, destinat a fer foc, a alimentar el bestiar, etc.

Garrabera, gavarrera (*Lonicera implexa*)

Garrifós: Arrugat.

Garrotillo: Diftèria. Malaltia infecciosa en què es formen falses membranes a la gola per solidificació d'exsudacions inflamatòries.

Gresola: Vas més ample de dalt que de baix, d'argila refractària, grafit, porcellana, platí, etc., usat per a fondre i calcinar substàncies que requereixen un alt grau de calor.

Gueca: Deformació del castellà *jaqueca*?

Hitropi, -a: Que pateix hidropesia, acumulació anormal de sèrum en una cavitat o en els teixits del cos.

Humor: Líquid patològic segregat per un cos animal o vegetal. Pel coneixement de l'home antic, el cos es dividia en humors i a cada un d'ells anava associat un element. Calia vetllar per mantenir l'equilibri constant dels humors. «Tot cos humà consta de quatre humors, que són: flema, sanch, còlera, melancolia. A estos quatre humors corresponen quatre elements, que són: fret, calor, humitat, y sequedat. A la flema correspon lo fret, a la sanch la humitat, a la còlera, lo calor, a la melancolia la sequedat. Descomponent-se un dels quatre, tots los demás se veuhen en perill; y així los hòmens han buscat diferents remeis per curar sas malalties, los quals han après dels animals, als quals ensenya la Providència, la major part de los que usa la medicina.» *Llibre Nou que conté vârios secrets de naturalesa.*

Joan: Hi ha certes herbes que en la diada de Sant Joan adquireixen virtuts curatives especials; d'això ve l'anomenar les *herbes de Sant Joan* com a grans remeieres, principalment l'orenga, l'herba-lluïsa i la camamirila.

Llantriscla, llentiscle: Arbust sempre verd, terebintaci, de fusta vermello-sa, dura i aromàtica, usada en l'ebenisteria, i de la fruita del qual n'extreuen un oli per a enllumenatge.

Lluert: Llangardaix.

Mairegassa: Segons el DECLC, "mal de matriu", "histerisme", pronunciat al Baix Empordà. El DCVB documenta directament el significat d'"histèria" a través del seu corresponsal a Llofríu.

Mare: Matriu.

Meitadella: Derivat de "meitat". Coromines: "*Mesura de líquids*, a l'Empordà (1599), Gironès (Llorà: una *meitadella* d'oli) 1964, i allí ho veig en un document de 1733". Antoni de Bastero documenta aquesta forma al Rosselló, i al *Llibre Nou* de Reus hi ha *mitadella de vi negre*. En un tractat de confiteria manresà del segle XIX s'hi utilitza aquest terme, i en el glossari (Torràs, 1994, pàg. 55), a partir d'Alsina es diu que *meitadella* és "mesura de capacitat per a líquids equivalent al porró [0,94844 litres]".

- Menjador, mal:** Mal que menja, que corroeix.
- Molleda:** Molla de pa (Empordà, Garrotxa, Collsacabra, Plana de Vic). (DCVB)
- Nepta** (*Nepeta cataria*): Planta labiada. Es troba pels camins de tot Catalunya i és considerada herba remeiera per a moltes malalties.
- Neulella:** El DCVB dóna fe del remei de flaquesa mal atribuït al descens de la neulella (“apèndix xifoide, i la regió corresponent que forma l’extrem inferior de l’estèrnum”) que aplicaven els curanderos, una pràctica localitzada a l’Alt Empordà. Segons Alcover: «Tenir la neulella baixa és una malaltia molt anomenada entre els pagesos, i que els curanderos diuen que guareixen fent posar el malalt amb els braços estesos i les mans juntes i donant-li un cop a la panxa per fer-li ajustar ben bé una mà amb l’altra».
- Pigota:** Verola.
- Plantatge:** Planta herbàcia, amb flors petites i verdoses, comuna als llocs humits, i les fulles de la qual són usades com a medicament.
- Poller, escarabat:** Seguint el DCVB, l’escarabat poller és molt pudent, i si entra dins la senalla on la lloca cova, mata els polls. Podria referir-se, probablement per deformació, a un escarabat boller, insecte negre que s’alimenta d’excrement boví replegant-lo i fent-ne bolles que empeny i colga de terra per a l’aliment de les seves larves. També anomenat escarabat piloter, buiner o merdisser.
- Polver, escarabat:** Diu que *córran en la nit*, i podria tractar-se del *Rhizotrogus pallidipennis*, anomenat a Menorca *escarabat d’avemaria*.
- Presa:** Quantitat d’aliment o medicament que es pren d’una vegada.
- Rebaix:** Descens.
- Regalar:** Vessar.
- Regalíssia:** Regalèssia.
- Remenderola:** Herba calamens.
- Romanyí, romaní** (*Rosmarinus officinalis*)
- Ruda** (*Ruta chalepensis*)
- Rústic:** Arrugat.
- Sabuc, saüc** < SABUCU
- Sanchs fluixos:** Hemorràgia.
- Sant Pau, mal de:** Epilèpsia.
- Socarrar:** Socarrimar.
- Sòsia, sal:** Carbonat de sodi hidratat.

Tomanyí, tomaní (*Lavandula stoechas*): Planta aromàtica, molt freqüent a gran part de la Catalunya Oriental, València i Balears.

Trugeta: Crustaci terrestre de l'espècie *oniscus murarius*. Alcover classifica aquesta denominació com a pròpia de l'Empordà, el Gironès i la Garrotxa.

Tupí: Olla petita i amb una sola ansa. Forma empordanesa; la gironina és *ansat*.

Ventrell: Estómac.

Verbena: Planta verbenàcia, de tija aspra i peluda, flors blaves o violàcies en espigues llargues i fruit capsular oblong.

Vidriol, oli de: «E Tirant comprá una fel de balena, la qual era molt vella, e pres argent viu, e sal mitre e *vidriol romá* e altres materials e feu de tot un unguent» Tirant III, 296.

Xacolata: Xocolata.

Xarbia: La rel principal del pi. Alcover localitza aquesta forma a la Garrotxa.

Xicra: Tassa estreta, més alta que ampla, que serveix principalment per a prendre xocolata.